

Каблова Тетяна Борисівна
кандидат мистецтвознавства, доцент
кафедри академічного та естрадного вокалу
Інституту мистецтв Київського університету
ім. Бориса Грінченка;
Киченко Тетяна Олександрівна
викладач кафедри академічного
та естрадного вокалу Інституту мистецтв
Київського університету ім. Бориса Грінченка

УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ ТЕКСТІВ СВІТОВОЇ ВОКАЛЬНОЇ МУЗИКИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

Мета. Дослідження присвячене вивченню проблеми перекладу текстів вокальних творів. Зокрема, в статті розглядається тенденція перекладу українською світових оперних та вокально-пісенних шедеврів. Саме через вокальну музику, яка забезпечує більш чітке сприйняття твору, можливим стає той самий діалог музики та культури, який дає можливість наблизити світову музичну культуру, зокрема європейську, до широкого кола української спільноти. Саме вербальний аспект такої музики викликає потребу існування українського перекладу та розгляд сьогоденного стану функціонування таких перекладів у сучасних реаліях. **Методологія** дослідження полягає у застосуванні компаративного, історико-культурного, історико-логічного, мистецтвознавчого методів. Зазначені методологічні підходи дозволяють розкрити та піддати аналізу певні ситуації стосовно вербальної компоненти в вокальних світових шедеврах, вивчити відношення до перекладів в історичному контексті та розглянути значення перекладів українською текстів вокальних творів у контексті сучасності. **Наукова новизна** полягає у ствердженні значення українських перекладів світового музичного спадку в контексті сучасних реалій буття та проголошення мовних цінностей нації у мистецтві співу. В статті вперше висвітлюється проект "Світова класика українською" як важлива складова сучасного розвитку української вокальної культури. **Висновки.** Введення українського перекладу текстів у вокальну культуру України дає можливість розвитку нової вокальної школи, нового прочитання та опанування світових музичних шедеврів. Питання життя українського слова в музиці є фактором, здатним стимулювати розвиток національної вокальної культури, її подальше піднесення та ствердження у культурному просторі, а також у контексті сучасних реалій буття, спрямувати та стимулювати входження української мови в загальносвітовий контекст.

Ключові слова: український переклад, текст, вокальна музика.

Каблова Татьяна Борисовна, кандидат искусствоведения, доцент кафедры академического и эстрадного вокала Института искусств Киевского университета им. Бориса Гринченко; Киченко Татьяна Александровна, преподаватель кафедры академического и эстрадного вокала Института искусств Киевского университета им. Бориса Гринченко

Украинские переводы всемирной вокальной музыки в контексте современной культуры

Цель работы. Исследование посвящено изучению проблемы перевода вокальных произведений. В частности, в статье рассматривается тенденция перевода на украинский язык зарубежных оперных и вокально-песенных шедевров. Именно вокальная музыка, которая способствует более четкому пониманию произведения, возможным становится тот самый диалог музыки и культуры позволяющий приблизить мировую музыкальную культуру, в частности европейскую к широкому кругу украинского сообщества. Именно вербальная составляющая вокальной музыки вызывает необходимость существования украинского перевода и рассмотрение сегодняшнего состояния наличия и функционирования таких переводов в современных реалиях. **Методология** исследования заключается в применении сравнительного, историко-культурного, историко-логического, искусствоведческого методов. Указанные методологические подходы позволяют раскрыть и подвергнуть анализу определенные ситуации касательно вербальной компоненты в вокальной музыке, изучить отношение к переводам в историческом контексте и рассмотреть значение переводов на украинский язык текстов вокальных произведений зарубежной классики в контексте современного культурного пространства. **Научная новизна** заключается в утверждении значения украинских переводов мирового музыкального наследия в контексте современных реалий бытия и провозглашения языковых ценностей нации в искусстве пения. В статье впервые освещается проект "Мировая классика украинской" как важная составляющая современного развития украинской вокальной культуры. **Выводы.** Введение украинского переводов текстов вокальной музыки в культуру Украины предоставляет возможность развития новой исполнительской школы, нового прочтения и освоения мировых музыкальных шедевров. Вопрос функционирования украинского слова в музыке является фактором, способным стимулировать развитие национальной вокальной культуры, ее дальнейшее возвышение и утверждение в культурном пространстве, а также в контексте современных реалий бытия, направить и стимулировать входение украинского языка в общемировой контекст.

Ключевые слова: украинский перевод, текст, вокальная музыка.

Kablova Tetiana, PhD in Arts, associate professor of the academic and variety singing department, Institute of Arts of Borys Grinchenko Kyiv University; Kychenko Tetiana, teacher of the academic and variety singing department, Institute of Arts of Borys Grinchenko Kyiv University

Ukrainian translations of the texts of world vocal music in the context of modern culture

The purpose of the work. The research is devoted to the study of the problem of the translation text of vocal works. In particular, the article deals with the tendency of translation on Ukrainian language opera and vocal-song masterpieces of the world. The vocal music ensures better perception of the work. The same dialogue of music and culture is possible which allows to bring the world music culture closer, in particular the European to a wide circle of the Ukrainian community. It is the verbal side of such music demands the existence of Ukrainian translation and the consideration of the present state of existence of such translations in modern realities. The **methodology** of the research consists in application of comparative, historical-cultural, historical-logical and art-study methods. The indicated methodological approaches allow to reveal and analyze certain situations with respect to the verbal component of vocal music, to study the attitude to translations in the historical context and to consider the importance of translations into Ukrainian of texts of vocal works of foreign classics in the context of contemporary cultural outgrowth. The **scientific novelty** of the work lies in the affirmation of the importance of Ukrainian translations of the world musical heritage in the context of modern realities of life and the proclamation of the language values of the nation in the art of singing. For the first time the article highlights the project "The World Classics in Ukrainian" as an important component of the contemporary development of the Ukrainian vocal culture. **Conclusions.** The introduction of Ukrainian translation into vocal culture of Ukraine provides opportunities for the development of a new vocal school, a new reading and mastering of world musical masterpieces. The question of the functioning of the Ukrainian word in music is a factor that can stimulate the development of the national vocal culture, its further elevation and adoption in the cultural space, and, in the context of modern realities of life, direct and stimulate the entry of the Ukrainian language into the global context of art.

Keywords: Ukrainian translation, text, vocal music.

У сучасному культуропросторі одним з характерних векторів культури є поступове послаблення сили впливу візуальної сутності мистецтва та звернення до самосвідомості суб'єкта ХХІ століття. Звідси походить проблема культурологічної інтерпретації літературного тексту як прояву синтезу філології, філософії культури, філософської й культурної антропології та власне культурології. Найбільш важливою сьогодні постає проблема перекладу світових шедеврів, зокрема вокальної музики, українською мовою. Українське музичне мистецтво в ХХІ столітті переходить на новий етап свого розвитку. Позиціонуючи себе як складову національної культури вокальне мистецтво має за свою мету не тільки відроджувати та створювати нові власні українські традиції, а й збагачувати музичну культуру досвідом європейських країн. Саме через вокальну музику, яка забезпечує більш чітке сприйняття твору можливим стає той самий діалог музики та соціокультурних умов існування людства, музичної культури різних країн тощо. Враховуючи вербалізацію музичного тексту, важливим постає саме український переклад як основа опанування світових шедеврів музичної класики.

Тема статті дослідити стан існування українських перекладів текстів світової класики в сьогоденних реаліях буття.

Проблема тексту та перекладу завжди викликала інтерес у науковців. В такому полі існують дослідження в ракурсі культурологічної герменевтики В. Личковаха, О. Колесник. Існування різноманітних аспектів постмодерної культури в умовах глобалізації вивчають В. Шейко, Г. Панков, О. Кирилова; тексти як носії діалогічності культури розглядає Є. Більченко; художній переклад як культуротворчий феномен в межах української культури розглядає І. Цибулько. Певний аналіз існування перекладів з філософсько-культурологічних позицій можна знайти в працях сучасних дослідників літературознавства, таких як: Н. Ануфрієва, Л. Коломієць, М. Загайкевич, А. Пермінова, М. Стріхи, А. Якимчук. В музичному мистецтві, зокрема в оперному до цієї теми зверталися А. Бондаренко, М. Москаленко, О. Самойленко.

Розгляд праць зазначених науковців дозволяє зробити висновки, що всі названі дослідники звертаються до явища тексту та його перекладу як до культурологічного феномена, який існує в галузі герменевтичних понять та явищ. Проблема викриття та особливостей існування зразків світової культури, зокрема музичної, в перекладі українською, не отримало сьогодні висвітлення в науковій літературі. Дослідження вокальної музики як явища в культурології сьогодні є одним із найбільш перспективних напрямів для науково-творчої інтеграції в інтерактивному соціумі ХХІ століття, який дозволяє докласти методи діалогістики, семантичного аналізу, феноменології культури та герменевтики до літературознавчого та музичного емпіричного матеріалу. Це зумовлено самою бінарною специфікою вокального твору, а саме наявністю музичного тексту та поетичного, літературного.

Вокальна культура постає як відповідь на соціальний стан світової та національної спільноти. Відбувається об'єднання композиторів, виконавців, цінителів музики та вокального виконавства в певну діючу систему, особливе музичне товариство яке має за свою мету важливе соціокультурний

вплив на загальний стан людства. При цьому з одного боку його світосприйняття визначається національною своєрідністю, з іншого, – відповідає загальноєвропейським, і навіть світовим тенденціям.

Саме академічний спів є найбільш повним і глибоким вираженням людської сутності (тіла і душі за Ф.Ніцше), через те, що саме в ньому співак досягає біоакустичного максимуму своїх виразних можливостей, що є для людини виразом його тілесності. Воно є і психологічним самовираженням переживання всієї палітри емоцій. Вираження емоцій за допомогою голосу є для людини природним, воно генетично зумовлене людською природою. При цьому, людина так само здатна до сприйняття чужих емоцій, виражених за допомогою голосу. На цьому ґрунтується здатність співу впливати на емоційний світ людини. Окрім цього, мистецтво вокалу, як і будь-яке інше, дозволяє "відкрити істину життя... в осягненні метафізичної сутності буття" [4, 53]. Водночас вокальний твір існує разом з вербальним наповненням. Саме словесний текст несе соціальну значущість та дозволяє відносити твір до певних соціально-історичних подій та більш конкретно їх описувати та зображати.

Тема звучання світових класичних вокальних шедеврів в якісних українських перекладах сьогодні становить значний шар сучасного культуропростору. В умовах національного розвитку та євроінтеграції звернення насамперед до європейської музичної спадщини дозволяє не тільки презентувати власні українські надбання в загальносвітовому контексті, а перш за все ввести в науково-творчий обіг твори, що іноді становлять проблему для сприйняття мовою оригіналу. Г. Ганзбург у своїй статті "Проблеми і перспективи" зазначає, що "наявність досконалих українських вокальних перекладів свідчить про те, якою мірою світова музично-поетична спадщина (тобто сукупність творів у синтетичних жанрах – опери, оперети, мюзиклу, ораторії, кантати, романсу, пісні, мелодекламації) опанована була українською культурою, які іноземні твори стали (а які не стали) подією музичного життя українців" [2, 82]. Він розглядає сприйняття музики, як особистісний процес, під час якого в глибинні структури світосприйняття слухача, у його підсвідомість входить мелодія, тобто музичний, та поетичний текст твору. Але треба враховувати, що справжній, так би мовити душевний, відгук слухача, може мати саме генетичну основу, а саме у рідні мові закодовано такий символ нації. Бо саме рідна мова укорінена у підсвідомості й здатна вражати та звертатися до внутрішнього світу людини, тоді як вплив іншомовного тексту, засвоєного вже у дорослому віці, переважно не йде далі свідомості, тобто торкає лише верхній шар інтелекту.

М. Стріха у праці "Опера: проблеми мови виконання" [7] розглядає сучасну традицію виконання іноземних оперних спектаклів виключно мовою оригіналу у розрізі багатьох підходів: з боку колишнього та сучасного, відповідно до думки композиторів, виконавців, громадськості. Він наголошує на необхідності розуміння єдності сценічного слова та музики, та й вказує на першорядність якісного, коректного перекладу, який дозволяє зберегти унікальність твору та зробити його більш доступним для слухача та виконавця. М. Стріха вказує, що такі композитори, як Р. Вагнер, Дж. Верді, Ж. Бізе, неодноразово наголошували, що їхні опери мусять неодмінно виконуватися мовами, зрозумілими для публіки, і дуже опікувались гарними перекладами, співпрацюючи з перекладачами, вбачаючи головною метою збереження драматичності та сюжету, а не перетворення опери на набір вокалізів [7, 83-84]. Перегукуються з цим твердженням й висновки Д. Шостаковича щодо того, що "Оперу треба виконувати тією мовою, якою її слухають. Якщо оперу ставлять у Берліні, то потрібно співати німецькою, якщо опера ставиться в Лондоні, то її треба співати англійською, а в Парижі треба співати французькою" [8, 347], тобто згідно з його думкою, саме це здатне забезпечити справжній контакт із публікою.

Слід вказати, що традиція співати суто мовою оригіналу виникла після Другої світової війни. Саме тоді Г. фон Караяном було впроваджено це правило. Підґрунтям для цього стали економічні сфери: коли запрошували деяких "дорогих" зірок замість сезону на кілька вистав, вчити місцеву мову задля цього було недоречно та складно. А вже після цього виникло й "ідеологічне" "високодуховне" обґрунтування, що тільки в наслідок цього можливо досягнути єдності музики та слова. Цікавим постає той факт, що в європейських країнах, наприклад, в Англії, в Лондоні водночас існують як Королівська опера ("Ковент Гарден"), де співають виключно мовою оригіналу, та Англійська національна опера, де використовують якісні англійські переклади. Також існують театри де домінують вистави мовою оригіналу, але частково використовують переклад англійською. Насамперед це стосується опер де важливі окремі репліки (комічні опери), а також для творів, що рідко виконуються і є маловідомими.

Стосовно українського вокального мистецтва слід зацентувати, що впродовж двох минулих десятиліть, з часів прийняття незалежності, виокремлюється розвиток народного мистецтва та, з одного боку, занепад українського поетично-вокального перекладу, а з іншого боку, прояв зацікавленості до перекладів українською західноєвропейських зразків вокального мистецтва. Підґрунтям також є економічні та соціальні події. Вокалісти (і люди, причетні до керівництва театрів) здебільшого оці-

нюють деукраїнізацію як прогресивний вияв загальноосвітніх тенденцій. І це зрозуміло – співакам нема потреби переучувати партії для гастрольних поїздок. Також наслідком тотального переходу на мови оригіналу стала втрата демократичного характеру оперного мистецтва й загальне зниження виконавської культури (виконання незрозумілою для публіки мовою не передбачає для вокалістів необхідності ретельної роботи над словом!). Водночас широка мистецька (й поза мистецька) громадськість схильна розглядати те, що відбулося в наших театрах як культурну катастрофу. Тобто маючи величезний творчий здобуток у натхненних перекладах М.Рильського, Г. Кочура, М. Лукаша опери майже не співають українською. Проте приємним винятком є низка україномовних постановок, які здійснила Оперна студія Національної музичної академії ім. П. Чайковського ("Любовний напій" Г.Доніцетті, "Джанні Скіккі" Дж.Пуччіні, "Директор театру" В.Моцарта, "Фауст" Ш.Гуно, "Севільський цирульник" Дж.Россіні).

Цікаво подає цю проблему Марія Загайкевич у праці "Функціонування української мови в музичному мистецтві" [3]. Вона викладає цікаве дослідження глибинних контактів мовного і музичного інтонування, що стає основою виникнення етнічних особливостей мелосу, а потім і поштовхом для появи національних композиторських шкіл в епоху романтизму, коли особливий акцент ставився на введення національних мов у професійну музику, а також підносилися ідеї волелюбства, захисту особистості та поняття національного.

Саме рідна мова стала невід'ємним фактором формування українського музичного мистецтва у XIX та на початку XX століття, коли ціла плеяда митців свідомо спиралася на українську мовну традицію у своїй творчості: це М.Вербицький, М.Лисенко, С.Гулак-Артемівський, П.Ніщинський, М.Леонтович, К.Стеценко, Я.Степовий, С.Людкевич. Але з приходом Радянської влади поряд із відкриттям Національних театрів, концертних установ, які поширювали українську мову та ідею в музичному просторі, виникає все більше творів (особливо для дітей!), написаних на російській мові. Більше того, російська мова на правах державної, стає важливим чинником виходу на всесоюзну арену, тобто гарантією вдалої творчої кар'єри та успіху, що призводило до все більшого вживання її в українському мистецтві та подальшого витиснення рідної, української. З'явилася пагубна традиція виконання творів зарубіжної класики виключно в російських перекладах, що стало красномовним свідченням дискримінації української культури, кидало тінь на її самобутність та призвело її маргінальне, провінційне становище. М. Загайкевич наводить цікаві факти минулого, коли видатний російський тенор Л.Собінов, гастролюючи у Харкові та Києві, співав українською Леоґріна, Ленського, Левка та свідчив, що вона надається до співу краще, ніж інші, оскільки наближається своїми звуковими властивостями до італійської [2]. Авторка не згодна з думками тих, хто вважає, що ми маємо певний брак відповідних перекладів. Вона наводить прізвища тих, хто багато зробили у цьому напрямку: Леся Українка, Л.Старицька-Черняхівська, М.Рильський, Д.Ревуцький. Але вказує на велику кількість "жахливих прогалин" у цій справі. А саме, з понад 600 пісень Ф.Шуберта український переклад отримало лише 45, з понад 200 пісень Р. Шумана – лише 2, Е. Гріг – жодного твору. Тобто багаторічна праця поетів-перекладачів, що в довоєнні та післявоєнні часи створювали репертуар для Харківського, Київського, Львівського, Дніпропетровського оперних театрів досі перебуває в рукописах і нищиться часом. Також суцільною прогалиною виглядають кантатно-ораторіальні жанри: приміром Пасіони Й.-С.Баха. Існування перекладу під рядком з основним текстом скоріше дозволяє ввести музиканта в загальний зміст твору, а відсутність пристосування до співу робить неможливим концертне виконання.

Сьогодні проблема перекладів українською світових шедеврів спровокувала створення проекту, що започаткований київським композитором Андрієм Бондаренко у 2012 році та носить назву "Світова класика українською" [1]. До цього проекту залучено велику кількість талановитих перекладачів, науковців, виконавців. Основною проблемою майже повної відсутності усталеної традиції виконання українською мовою світових зразків вокального мистецтва вбачається не тільки брак виконавської практики (до речі в порівнянні з 2012 р. кількість та потреба у вокальних концертах значно збільшилася), а й недостатня кількість відповідних нотних видань, що фактично позбавляє українських музикантів і любителів музики права й можливості отримувати естетичне враження від ознайомлення з шедеврами світової класики українською мовою (ця проблема, на жаль, існує й сьогодні).

Слід зазначити, що сьогодні переклад українською несе й велике соціальне значення допомагаючи зберегти індивідуальну своєрідність національної мови та підкреслити її вокально-поетичні характеристики.

Подолання цього й стало відправною точкою для запуску проекту. Першим кроком цього проекту було видання опери Д. Бортнянського "Сокіл" в україномовному поетичному перекладі М. Стріхи. Концертне виконання цієї опери відбулося в Києві (худ. керівник Н. Свириденко) і Дрого-

бичі (худ. керівник М. Михаць). Наступним кроком відбулося виконання романсів європейських та російських авторів у перекладах Ю. Отрошенка, потім – театралізована вистава опери Г. Перселла "Дідона і Еней" у перекладі О.О'лір (худ. кер. О. Дондик). Серед подальших кроків слід зазначити "Перлини класицизму" (12 червня 2016р) та "Концерт вокальних творів Ф.Шопена" (26 березня 2017 р.), де до перекладацької роботи долучилася ціла когорта сучасних майстрів слова: О.О'лір, Т. Череп-Пероганич, В.Яковчук, А.Багряна, Л.Батюк-Нечипоренко, Р.Бойчук, О.Береславська, Л.Відута, І.Іщенко, Т.Франченко.

Отже, твори вокального мистецтва в перекладі українською постають сьогодні важливим явищем на тлі розвитку та піднесенні національної культури. Питання життя українського слова в музиці є фактором, здатним стимулювати розвиток національної культури, її подальше піднесення і входження у світовий простір зі своїм власним неповторним голосом. Зважаючи на те, що визначальною характеристикою буття літературно-музичного тексту є культура, в межах якої цей текст створюється, то виникає необхідність поглянути на питання перекладу поетичних творів у вокальній сфері у світлі культурологічної науки, зорієнтованої на дослідження інтертекстуального взаємопроникнення смислів різних культур у галузі мистецтва.

Література

1. Бондаренко А. Проект "Світова класика українською": досвід продюсування / А. Бондаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://composer.ucoz.ua/publ/artykuly/andrij_bondarenko_proekt_svitova_klasika.
2. Ганзбург Г. Вокальні переклади лібретних текстів як елемент мистецької історії України / Григорій Ганзбург // Українська культура: Проблеми і перспективи. – Харків, 2004. – С. 81-86.
3. Загайкевич М. Функціонування української мови в музичному мистецтві / М. Загайкевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://composer.ucoz.ua/publ/artykuly/funkcionuvannja_ukrajinskoji_movi.
4. Каблова Т. Б. Ф. Ніщє про культуротворчий потенціал духу музики / Т. Б. Каблова // Культура і сучасність : альманах. – Київ : Міленіум, 2015 – № 2. – С. 51-56
5. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу / М.Москаленко // Всесвіт. – 2006. – Ч.11-12. – С. 160-174.
6. Стріха М. Українська мова в класичних операх: чи можливе повернення?/ Максим Стріха // День. – 2011. – №160-161 від 9-10 вересня. – С.21.
7. Стріха М. Опера: проблема мови виконання / М. Стріха // Мистецтвознавство України. – 2012. – Вип. 12. – С. 81-86.
8. Шостакович Д. О времени и себе / Дмитрий Шостакович // Москва: Советский композитор, 1980. – 375 с.

References

1. Bondarenko A. (2016) Project "World Classics in Ukrainian": experience of production. Retrieved from http://composer.ucoz.ua/publ/artykuly/andrij_bondarenko_proekt_svitova_klasika_ukrajinskoju_dosvid_prodjusuvannja/27-1-0-277[in Ukrainian]
2. Hansburg G.(2004) Vocal translations of libretto texts as an element of artistic history of Ukraine. Ukrainian culture: Problems and perspectives, 81-86 [in Ukrainian]
3. M. Zagaykevich (2017). Functioning of the Ukrainian language in musical art Retrieved from: http://composer.ucoz.ua/publ/artykuly/funkcionuvannja_ukrajinskoji_movi_v_muzichnomu_mistectvi/27-1-0-284 [in Ukrainian]
4. Kablova T. (2015) F. Nietzsche in the cultural potential of the spirit of music. Culture and modernity: an almanac,2,51-56 [in Ukrainian]
5. Moskalenko M. (2006) Essays on the history of Ukrainian translation [in Ukrainian]
6. Strikha M. (2011) Ukrainian language in classical operas: is it possible to return? Magazin Day,160-161,21 [in Ukrainian]
7. Strikha M. (2012) Opera: problem of the language of execution. The Art of Ukraine,12,81-86 [in Ukrainian]
8. Shostakovich D.(1980) About time and myself [in Russia]

Стаття надійшла до редакції 14.09.2017 р.